

ДЕРИВАЦІЙНА СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗДАХ З ВЕРШИНОЮ “GATTO, GATTA – КІТ, КІШКА”

Куранда В. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено дериваційну семантику похідних у лексико-словотвірних гніздах з вершиною “gatto, gatta – кіт, кішка”, виведено слоти, які формують пропозиційні структури. Розглянуто зміст похідних, роль словотвірних формантів у розвитку семантики гніздового фрейму. Автор помічає, що в деяких випадках ідентифікуючі семи можуть бути не представлені і актуалізувати інший відтінок значення, а також характеризувати людину через конотативні значення.

Ключові слова: зоонім, зоолексема, пропозиційні структури, слоти, лексико-словотвірне гніздо, лексико-словотвірний варіант.

This article examines the derivative semantics derivatives in lexical and structural word nests on top “gatto, gatta – cat cat” output slots that form propositional structure. Reviewed the contents of derivatives, the role of word-building formants in the development of the semantics of the socket frame. The author notes that in some cases, identifying seven can not be represented and update another shade of meaning, as well as to characterize the person through konotative value.

Keywords: zoon, zooleksema, propositional structures slots, lexical and derivational nest, lexical and derivational version

Об’єктом нашого дослідження є дериваційна семантика лексико-семантичної групи зоонімів. Назви тварин, як і інші окремі тематичні групи слів італійської мови, до цього часу не підлягали спеціальному дослідженню в аспекті формування словотвірних гнізд, незважаючи на те, що вони є важливим компонентом основного словникового фонду мови. Саме тому, **метою** роботи є вивчення лексико-словотвірного гнізда з вершиною gatto, gatta та власне терміну “зоонім”.

Автор ставить перед собою такі завдання:

1. класифікувати зооніми;
2. виділити типи лексем з вершиною “gatto, gatta – кіт, кішка”;
3. розглянути первинні та вторинні значення лексико-словотвірного гнізда з вершиною “gatto, gatta”;
4. проаналізувати конкретну реалізацію пропозиційних комплексів.

Предметом нашої уваги є первинні та вторинні значення лексем певного лексико-словотвірного гнізда. Вчені розрізняють різні типи зоолексем: зоосемізми та зооморфізми. Під зоосемізмом мають на увазі пряме номінативне значення зооніма. До зоосемізмів відносять не тільки власне назви тварин, але й будь-які інші слова на позначення ознаки або дії тварини. Термін “зооморфізм” уживається на позначення внутрішньомовної метафори, підставою якої є властивість, наявна у тварини (або приписана їй мовною свідомістю) і репрезентована як характеристика якогось іншого референта [8, с. 6].

Окремі типи лексем, які крім значень, що позначають тварину, можуть співвідноситися і з денотатами, що не є тваринами. Такий процес співвіднесення розкриває внутрішню структуру твірної лексеми, в якій наявний метафоричний або метонімічний лексико-словотвірний варіант [7, с. 56]. У зв’язку із цим виникає необхідність відрізняти лексеми, що мають одне значення з родовою семою “тварина” (gatto), та лексеми, що мають кілька

значень, але при цьому основний лексико-семантичний варіант (ЛСВ) має родову сему “тварина” (gatto – тварина, ніжна людина), а також багатозначні лексеми, в яких ЛСВ з родовою семою “тварина” є не основним (мухоловка – невеликий птах). У роботі Джен Інкуї лексеми першої групи прийнято називати власне-зоонімом, другої – зоолексемами, третьої – лексемами, що вміщують зоонім [5, с. 65].

На думку Ц. Ц. Огдонової, зооморфізми можуть характеризувати людину через конотативні значення. Так, конотативний уміст характеристик ведмідь, слон виділяє семи незграбний, великий, чоловік, а курка, вівця – дурість, жінка. Але в деяких випадках ідентифікуючі семи можуть бути не представлені і актуалізувати характеризуючі семи: лисиця характеризує хитру, облесливу людини, незалежно від віку і статі. Зооморфізми можуть виражати ставлення мовця до об’єкта. Тому на змістовому рівні зооморфізму виокремлюється також емоційно-оцінний аспект, який виявляється в афективних значеннях зооморфізму (в цьому разі відбувається процес десемантизації значення). Зооморфізми з десемантизованим значенням, не виконуючи характеризуючої функції, виражають ласку, симпатію або ж обурення, презирство до людини [1, с. 190–191].

Так, лексико-словотвірне гніздо (ЛСГ) “gatto, gatta – кіт, кішка” презентує ступінь реальності гніздового фрейму і його окремих частин, характеризуючи глибину когнітивного проникнення мовної свідомості в денотативну царину, що лежить в основі цього фрейму. Всі виділені деривати ЛСГ “gatto, gatta” розглядаються нами в межах таких 7 пропозиційних структур: (1) “суб’єкт – предикат – об’єкт”, (2) “місце – предикат – об’єкт”, (3) “процес – предикат – об’єкт”, (4) “засіб – предикат – об’єкт”, (5) “дія – предикат – об’єкт”, (6) “ознака, названа за об’єктом”, (7) “суб’єкт / термін – предикат – об’єкт – інше значення”, що в узагальненому вигляді представлене в таблиці:

Таблиця

Пропозиційно-семантичні типи дериватів ЛСГ “gatta – кішка, gatto – кіт”			
1. Суб’єкт – предикат – об’єкт			
працівник	ловити	gatta, gatto	gatticida “шкуродер – робітник служби з відлову безпритульних тварин” gattina – кішечка gattino –котик
Кіт, кішка	називати	gatta, gatto	
2. Місце – предикат – об’єкт			
місце	утримувати як	gatta	Gattabuia / gattaia “каталажка – камера для арештованих”
3. Засіб – предикат – об’єкт			
пристрій	залазити	gatta, gatto	gattaiola “лазівка в дверях для kota”
4. Процес – предикат – об’єкт			
світіння	(світити)	gatta, gatto	gatteggiamento “світіння зіниць у котів”
5. Дія – предикат – об’єкт			
виконання дії	(діяти)	gatta, gatto	gattigliare – “цапатися”, тобто лягтися gatteggiare – переливатися, блистіти gatonare – підкрадатися, повзати sgattaiolare – “1) пролазити у вузький отвір; 2) ухилятися, потихеньку відходити”
6. Ознака, названа за об’єктом			
Те, що належить	gatta, gatto		gattesco – котячий

Продовження табл.

рослина	приваблювати	gatta	Gattaia / gattaria “котівник котячий – трав’яниста рослина”
тварина	мати схожість	gatto	gattopardo – 1) “гепард” 2) “котяча акула”
термін	пов’язаний	gatto	gattopardesco – псевдопрогресивний, хибний
термін	пов’язаний	gatto	gattopardismo – псевдопрогрес, хибний прогрес
риба	мати спільне з	gatto	gattorigine – “смугаста морська собачка”

Gatticida – італійсько-російський словник [17] містить такі значення цього іменника: *шкуродер* – робітник служби з відлову безпритульних тварин. Ця лексема характерна поєднанням основи “gatt + суфікс -cida”. Суфікс -cida походить від дієслова *uccidere* – вбивати, що утворилося від латинської форми *caedere* – вбивати. Звідси вбивця котів в українській мові знайшов собі відповідник як *шкуродер* – робітник служби з відлову безпритульних тварин.

Gattino / gattina – котик, кішечка. Ці два іменники сформовані за допомогою демінутивних суфіксів з пестливим значенням -ino / -ina.

Іменники *gattabuia* та *gattaia* можна віднести до синонімів. Поняттєвий зміст іменника *gattabuia* визначається лише одним лексико-семантичним варіантом, а саме: в’язниця. На відміну від свого синоніма, іменник *gattaia* має два лексико-семантичних варіанти: 1) рослина під назвою “котівник котячий”; 2) в’язниця, каталажка. *Gattabuia* – вважається сленгом, походження цього слова й досі не визначене. За словами деяких дослідників, *gattabuia* походить від грецького слова *kataghemon*, що означає “підземний” (*ghé* – це земля). Слово отримане шляхом схрещування двох лексем: іменника “підземелля” з прикметником “темний”. Інші дослідники вважають, однак, що походження, можна знайти в слові *gattaiola* (або *gattaiuola* – отвір у нижній частині дверей для котів, щоб входити і виходити з приміщення). Таким чином, отримуємо: іменник “*gattaiola*” + прикметник “*buio*” = “*gattabuia*”, “*buio*” узгоджується в числі і роді з іменником. *Gattabuia* вживається в розмовній мові з жартівливим значенням [16].

Gattaia – синонім “*gattabuia*”. Складається з основи “gatt” + суфікс -aia. В слові “gatta” відбувається елізія ненаголошеної фонемі /a/ перед наголошеною фонемою /a/ в суфіксі -aia. Цей суфікс утворює іменник місця, надаючи слову “gattaia” значення “каталажка”, відміне від його першого значення “котівник котячий”. Перше значення цього іменника ми розглянемо нижче.

Часткові семантичні відмінності таких синонімів незначні. Їх межі визначені. В цьому разі контекст тут відіграє важливе значення. Заміна синонімів один на іншого може бути тільки односторонньою, оскільки один із синонімів має ширший обсяг та не одне значення [2, с. 135].

Gattaiola – “лазівка в дверях для kota”. Суфікс -iola, як і суфікс -aia, утворює іменник місця. Тому лексема “*gattaiola*” позначає отвір, зроблений у нижній частині дверей, так що кішка може влізати і вилазити з будинку [15].

Gatteggiamento – “світіння зіниць у котів”. Лексема утворена на основі дієслова *gatteggiare*. Суфікс -eggiare продуктивний, тому є частиною багатьох дієслів, але загалом він використовується для формування дієслів, що вживаються в розмовній мові, і є реальним тільки для цієї частини лексики. Суфікс -mento лексеми *gatteggiamento* вказує на результат дії.

Gattigliare – “сперечатися, лаятися образливими словами”. Словник *Grande Dizionario Italiano* Габріеллі Альдо пояснює значення цього дієслова метафоричним переносом [18]. На думку італійського філолога і дослідника риторики Джамбаттисти Віко, метафоричні

значення виникають з поетичної логіки, що відбиває перетворюючі процеси на рівні свідомості. Поетична логіка, що складається під впливом неусвідомлених процесів мислення, є наслідком несвідомих когнітивних операцій, які лише в подальшому починають перетворюватися в те, що ми в певний час маємо на увазі під чистою логікою. Мова метафоричних образів являє собою первинний мовний код, а метафора виступає як інструмент первинної когнітивної функції свідомості, що визначає так зване раціональне мислення і формування концептуальних уявлень [4, с. 435].

Gatteggiare – “блищати, переливатися”, що нагадує котячі очі. Дієслово складається з основи gatto та суфікса -eggiare і належить до першої групи дієслів із закінченням -age. Суфікс -eggiare в основному формує дієслова неформальних регістрів [поняття “регістр”, уперше запроваджене Е. П. Шубіним, визначає класифікацію мовної комунікації з її векторності. Вибір регістру залежить від комунікативної ситуації, в якій перебуває мовець, або від окремих факторів, таких, як намір мовця та аудиторія, яка його оточує [10, с. 27]].

Gattonare теж має метафоричне значення і означає “просуватися вперед, повзти по землі, наближаючись до цілі, щоб не бути при цьому поміченим”. Або ж “рухатися за допомогою рук та ніг”, як це спостерігаємо в дітей, які ще не навчилися ходити.

Метафори, за словами Дональда Девідсона, змушують нас побачити одні речі замість інших, які виступають у прямому значенні як допоміжні структури і дають ключ до їх розуміння [3, с. 175]. Традиційний погляд на метафору змушує розглядати метафору тільки як мовний засіб, як результат заміни слів або тематичних зрушень, тоді як в основі метафори лежить запозичення ідей. Метафорична сама думка, вона розвивається через порівняння, і звідси виникає метафора в мові, тобто когнітивна метафора. Когнітивна метафора дозволяє осмислити одні концепти з опорою на інші. М. Мінський стверджує, що аналогії, засновані на основі когнітивної метафори, дають нам можливість побачити який-небудь предмет або ідею немовби у світлі іншого предмета чи ідеї, що дозволяє застосувати знання і досвід, набутий в одній галузі, для розв’язання проблеми в іншій [6, с. 289]. Іншими словами, когнітивна метафора забезпечує концептуалізацію невивченого об’єкта за аналогією з уже сформованою системою понять.

З граматичного погляду дієслово gattonare сформувалося від gatton gattoni, що означає “тихенько крадучись”. Це у свою чергу утворилося від іменника gatto [17]. Gattonare має основу gatton + дієслівне закінчення -age.

Дієслово sgattaiolare має три лексичних метафоричних значення: 1) відійти потихеньку, швидко і таємно, 2) ухилитися або ж 3) пройти легко через дуже вузькі проходи, як це робить кішка. Sgattaiolare утворене комбінованим префіксально-суфіксальним способом і має такі форманти: префікс s-, основа gattaiola (отвір у нижній частині дверей для kota), що утворилася у свою чергу від іменника gatta, та дієслівне закінчення -age першої відміни. Префікс s- має багато значень, насамперед негативне значення. Але в цьому разі цей префікс вказує на завершену форму дієслова (в італійській мові вони називаються *verbi telici*) і тому позначає завершену дію.

Gattesco – прикметник з прямим значенням. У словнику італійської мови [16] знаходимо таке пояснення: те, що стосується до kota, тобто котячий. Походить від іменника gatto, та суфікса -esco, який у цьому слові вказує на належність до чогось.

Gattaia / gattaria – “котівник котячий, або котяча м’ята” – багаторічна трав’яниста рослина, вид роду Котівник, сімейства Ясноткові. Рослина містить до 3 % ефірної олії, яка спричинює сильний своєрідний (лимонний) запах, що приваблює кішок. Від цього і походить видовий епітет в італійській назві [14].

Gattaria або gattaia можна віднести до паронімів. Паронімія як особливе мовне явище знаходить обґрунтування “не в самому факті часткового фонетичного збігу словоформ,

а в тому, що такий збіг сприймається носіями мови як свідчення семантичної близькості словоформ (і як наслідок їх взаємозаміни)” [2, с. 15]. Обидва пароніми утворилися від латинської форми *Nepeta cataria*, що перекладається як *котівник* та *котяча м'ята* [11, с. 255]. Отже, ми маємо словоформу, утворену суфіксальним способом: *gatta+ria / gatta+ia*. Внаслідок історичних змін латинська літера *c* перетворилася в італійській мові на *g*. У слові *gattaia* суфікс *-aia* утворився внаслідок елізії приголосної фонем */t/* [18].

Іменник *gattopardo* є складним словом, або композитом, що вміщує дві лексеми *gatto* – кіт, та *pardo* – леопард. Звідси і походить назва гепард, тобто представник сімейства котячих, але більший за розміром, ніж кіт. Лінгвістичні традиції опису складних слів було закладено ще граматикою Паніні, в якій представлена перша класифікація композитів у санскриті, що послужила основою дериватологічних досліджень різних мов, і досі не втратила своєї актуальності. Система іменного словоскладання латинської мови структурно, на рівні категорій слів у твірних базах, практично без змін відображена в романських мовах. Тому іменник *gattopardo* має таку систему словоскладання: [ ]N + [ ]N > [[ ]N [ ]N]N [9, с. 9]. Друге значення *gattopardo* – це “котяча акула”, дрібний вид акул, що мешкає в Атлантичному океані. Виростають максимум 1 м у довжину. Етимологи стверджують, що з перших характеристик можна зрозуміти, чому в назві представлено лексему *kim – gatto*. *Gattopardo* має струнке витягнуте тіло і котячу гнучкість, а також прекрасно бачить у темряві, що є ще додатковою ознакою для порівняння акули з представниками сімейства котячих [14].

Gattopardesco – псевдопрогресивний, хибний. Термін увійшов у мову і літературну журналістику після посмертної публікації в 1958 році роману “Гепард” Джузеппе Томазі ді Лампедуза, щоб показати типову поведінку героя, Фабріціо Корбера, оскільки таке ставлення визначається як *gattopardismo* – псевдопрогрес, його наслідують політики та звичайні люди.

Прикметник *gattopardesco* має таку структуру: [ ]N + [ ]A > [[ ]N [ ]A]N [9, с. 9].

Gattorigine означає смугасту морську собачку. *Gattorigine* дослівно можна розшифрувати, як такий, що походить від kota, має схожі риси kota. Схожою рисою, на нашу думку, є довгі та гострі ікла. Цей іменник належить до композитів, лексичне значення яких є результатом різних асоціацій, які виникли на базі значень мотивуючих слів [9, с. 10].

Проаналізувавши лексико-словотвірне гніздо з вершиною “*gatto, gatta* – кіт, кішка”, можна помітити, що зоолексеми, як правило, володіють великим словотвірним потенціалом. У цьому дослідженні враховувалася лексика різних функціональних сфер італійської мови: літературна, розмовна, загальноповсякденна і (рідко) спеціальна. Ми брали за основу моделювання комплексного, еталонного гнізда, що вбирає всі лексичні одиниці із заданим коренем, демонструючи актуальні / неактуальні тенденції в організації та розвитку досліджуваної групи однокореневої лексики в італійській мові.

Всі виділені деривати в ЛСГ “*gatto, gatta*” відображають такі специфічні ситуації (слоти фрейму), як *ловити, називати, утримувати, залазити, світити, діяти, приваблювати, належати, мати схожість, бути пов'язаним, поєднувати образ, мати схожість рухів, поводити себе, зображати*.

Таким чином, перспективою дослідження лексико-словотвірного гнізда з вершиною “*gatto, gatta* – кіт, кішка” є подальше його вивчення в словотвірній та інших системах італійської мови.

Література

1. Галимова О. В. Этнокультурная специфика зоонимической лексики, характеризующей человека (на материале русского и немецкого языков) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Галимова Ольга Владимировна. – Уфа, 2004. – 309 с.

2. Данилич В. С. Семантика и структура паронимов испанского языка : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Данилич Валентина Стефановна. – К., 1982. – 180 с.
3. Девідсон Д. Що означають метафори // Теорія метафори / Д. Девідсон. – М. : Прогрес, 1990. – С. 172–193.
4. Джанбаттиста Вико. Основания новой науки об общей природе наций / В. Джанбаттиста. – Киев : REFL-book. – 1994. – 637 с.
5. Инкуй Ч. Названия животных в русском языке: опыт системного анализа / Чжэн Инкуй. – М. : "Лазурь", 2002. – 504 с.
6. Мінський М. Дотепність і логіка когнітивного і несвідомого // Нове в зарубіжній лінгвістиці. Вип. XXIII. – М. : Прогрес, 1988. – С. 281–309.
7. Осадчий М. А. Пропозиционально-фреймовое моделирование гнезда однокоренных слов (на материале русских народных говоров) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Осадчий Михаил Андреевич. – Кемерово, 2007. – 284 с.
8. Семина О. Ю. Вторичные значения зоонимов русского и английского языков (на материале национальных корпусов) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Семина Ольга Юрьевна. – Тула, 2007. – 234 с.
9. Харчіладзе Д. В. Формально-семантичні особливості композитів VN-структури у сучасній італійській мові : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Харчіладзе Дарія Володимирівна. – Київ. 1999. – 18 с.
10. Шубин Э. П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам / Э. П. Шубин. – М. : Просвещение, 1972. – 351 с.
11. Oniga R. Il Latino: breve introduzione linguistica, seconda edizione / R. Oniga. – Milano : Tipomanza, 2004. – 319 p.

Довідники

12. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982–1989. – Т. 1–5.
13. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянов В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. – М. : Москов. гос. ун-т, 1996. – 245с.
14. Nomiclopedia – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP.

Джерела ілюстративного матеріалу

15. I Forum del Corriere della Sera – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP.
16. Tommaseo N. Il Dizionario della Lingua Italiana / Niccolò Tommaseo. – Torino : Società L'Unione Tipografico-Editrice., 1865. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP.
17. I Nuovi Grandi Dizionari italiani Garzanti Linguistica / De Agostini Scuola Spa. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP.
18. Aldo G. Grande dizionario italiano / G. Aldo. – HOEPLI – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP.